مؤسسه ی پژوهشی فرهنگی

Quarterly Journal of Strategic Studies of the Islamic Revolution

Vol. 3, No. 1, Issue. (9), Spring 2025

دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه ای دام ظله

Received: 2024/12/11 Accepted: 2025/01/29

Research paper

Behavioral Principles Governing Women's Social Participation in the Intellectual worldview of Ayatollah Khamenei

Majid Mobini Moqaddas
Assistant Professor, Culture and Communication, Faculty of Social Sciences, Media and Communication, University of Religions and Denominations, Qom, Iran
majid.mobini@gmail.com 0000-0001-5320-8751

Narges Abdesarmadi
Master of Communication, Level 3 of Education, Al-Zahra Community, Qom, Iran. (Corresponding author).
ns.sarmadi@gmail.com 0000-0002-0416-020X

Abstract

Women's social participation is recognized and accepted from a religious perspective, and women, beyond their individual and family roles, can also engage in social activities. Social participation encompasses multiple levels, including employment and economic activity, talent development to nurture personal capabilities, and reform-oriented activity aimed at improving society and the world. The central question of this study is: According to Ayatollah Khamenei, what principles should women observe in their social participation? In other words, what overarching principles govern all levels of women's social activities? To answer this question, a documentary research method was used to collect data. For data analysis, thematic analysis was employed, and the relevant documents were coded into basic themes, organizing themes, and overarching themes. Based on the findings, four principles should govern women's social participation: family-centeredness, avoidance of gender mixing, proportionality, and autonomy
.

Keywords: Social participation, women, family, gender mixing, proportionality, autonomy.

Doi: 10.22034/irsj.2025.505950.1108 Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0 OPEN ACCESS

مؤسسه‌ی پژوهشی فرهنگی
فصلنامه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی
دوره ۳، شماره ۱، شماره پیاپی (۹)، بهار ۱٤۰٤، ص. ۱ـ۲۸
دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (دام‌ظله)
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۰

مقاله پژوهشی

اصول رفتاری حاکم بر فعالیت اجتماعی زنان در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای

مجید مبینی مقدس
استادیار، فرهنگ و ارتباطات، دانشکده علوم اجتماعی، رسانه و ارتباطات، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران.
bahman.mgb@gmail.com 0000-0000-0000-0000

نرگس عبدسرمدی
کارشناسی ارشد ارتباطات، سطح سه تعلیم و تربیت، جامعه الزهرا(س)، قم، ایران. (نویسنده مسئول).
ns.sarmadi@gmail.com 0000-0000-0000-0000

چکیده:
فعالیت اجتماعی زنان، امری مورد پذیرش در نگاه دینی است و زنان فراتر از فعالیت فردی و خانوادگی، می‌توانند به فعالیت اجتماعی نیز بپردازند. فعالیت اجتماعی سطوح چندگانه‌ای اعم از فعالیت اشتغالی و اقتصادی، فعالیت استعدادی به‌منظور شکوفا کردن استعدادها و فعالیت اصلاحی به‌منظور اصلاح جامعه و جهان را در برمی‌گیرد. پرسش اصلی این تحقیق آن است که از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، زنان چه اصولی را در فعالیت اجتماعی خود باید رعایت کنند و به بیان دیگر، چه اصولی بر همه سطوح فعالیت اجتماعی زنان حاکم است؟ برای پاسخ به این پرسش، از روش اسنادی برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مضمون استفاده شده است و اسناد مرتبط با موضوع تحقیق، در قالب مضامین پایه، مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر کدگذاری شده است. بر اساس یافته‌های تحقیق می‌توان گفت که بر همه فعالیت‌های اجتماعی زنان، چهار اصل «خانواده‌گرایی»، «اختلاط‌گریزی»، «تناسب‌گرایی» و «اختیارگرایی» باید بر فعالیت‌های اجتماعی زنان حاکم باشد.

واژگان اصلی: فعالیت اجتماعی، زن، خانواده، اختلاط، تناسب، اختیار.

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.
نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

Doi: 10.22034/irsj.2025.505950.1108

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

مقدمه

در نگاه انقلاب اسلامی، فعالیت زنان دارای سه بُعد فردی، خانوادگی و اجتماعی است که می‌توان آن را الگوی سوم فعالیت برای زنان برشمرد. در این الگو، با وجود اهمیت دادن به فعالیت در عرصه خانواده، فعالیت زن در عرصه‌های علمی و سیاسی و اقتصادی و غیره نفی نمی‌شود؛ بلکه با رعایت اصولی مورد پذیرش و گاه مورد تأکید قرار می‌گیرد. اصولی که بازشناسی آن‌ها از منظر متفکران اسلامی می‌تواند زمینه را برای نظام‌سازی اجتماعی دقیق‌تر و عمیق‌تر فراهم آورد و از سوی دیگر، ابهام نظری درباره آن‌ها می‌تواند باعث عدم شفافیت در چگونگی فعالیت اجتماعی، در سطح فردی و در سطح سیاست‌گذاری فرهنگی گردد. اهداف تحقیق در نگاه بلیکی هشت نوع است: «اکتشاف»، «توصیف»، «تبیین»، «فهم»، «پیش‌بینی»، «تغییر»، «ارزشیابی» و «برآورد تأثیر» (بلیکی، ۱۳۹۰: ۱۰۰). تحقیق حاضر به دنبال «توصیف» بایسته‌ها و اصول رفتاری حاکم بر فعالیت اجتماعی زنان در نگاه آیت‌الله خامنه‌ای است. سؤال اصلی تحقیق نیز آن است که چه اصول و بایسته‌های رفتاری حاکم بر فعالیت اجتماعی زن مسلمان در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای وجود دارد؟

۱. پیشینه تحقیق

در ارتباط با اصول حاکم بر فعالیت اجتماعی زنان آثار متعددی منتشر شده است که با توجه به رویکرد پژوهش حاضر که بر بیان این اصول از منظر آیت‌الله خامنه‌ای استوار است، می‌توان آن‌ها را به دو دسته کلی تقسیم نمود:

۱-۱. آثاری که به اصول فعالیت اجتماعی زن از منظر دینی پرداخته‌اند

در این متون، نویسندگان کوشیده‌اند تا چگونگی فعالیت اجتماعی مطلوب زنان را با تکیه بر منابع دینی، قرآن و سنت، مورد بازخوانی قرار دهند. در این آثار، عمدتاً اصل فعالیت اجتماعی زنان مورد تأیید قرار می‌گیرد و برخی احکام دینی مانند پوشش و عدم تبرج و عدم اختلاط برای چگونگی حضور در جامعه بیان می‌شود. در این خصوص می‌توان به

این منابع اشاره داشت: عیوضی و کریمی(۱۳۹۰)، یوسفی و مفتح (۱۳۹٤)، رحمت‌آبادی(۱۳۸٦)، ربیع نتایج و روح‌الله زاده اندواری (۱۳۸۹)، طاهری نیا (۱۳۸۵).

۱-۲. آثاری که به فعالیت اجتماعی زن از منظر آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته‌اند

گذشته از تحقیقاتی که به بررسی اصل جایگاه زن در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته‌اند (خادمی و تقی‌زاده، ۱۳۹۸؛ هدایت نیا، ۱۳۹۵)، در این دسته از آثار، نویسندگان کوشیده‌اند تا موضوع «فعالیت اجتماعی زنان» را در منظومه فکری ایشان مورد مطالعه قرار دهند. در این زمینه، آثار محدودی وجود دارد که در برخی از آن‌ها معمولاً به نقل گزیده بیانات اکتفا شده است، ازجمله این آثار می‌توان به این موارد اشاره داشت: بانکی پور فرد (۱۳۹۲، ج ۵)، بسیج جامعه زنان کشور (۱۳۹۲) و صلح میرزایی (۱۳۹۵).

بنابراین مشخص می‌شود که وجه تمایز نوشتار حاضر آن است که پژوهشگر کوشیده است تا به‌طور اختصاصی و با تأکید بر بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، بتواند اصول کلی حاکم بر فعالیت اجتماعی زنان را ارائه نماید.

۲. مبانی مفهومی و نظری

در این بخش الگوی سه‌بُعدی فعالیت زنان و نیز الگوی سه سطحی فعالیت اجتماعی زنان به‌مثابه مبنای نظری تحقیق حاضر ارائه می‌شود.

۲-۱. الگوی سه‌بُعدی فعالیت زنان (فردی، خانوادگی، اجتماعی)

در اندیشه مدرن و سنتی، فعالیت اجتماعی زن صرفاً تک‌بُعدی است؛ در نگاه مدرن، فعالیت زن عمدتاً اجتماعی دیده می‌شود و خانواده مورد کم‌توجهی قرار می‌گیرد. در نگاه سنتی، فعالیت زن عمدتاً خانوادگی دیده می‌شود و عرصه اجتماع، حوزه‌ای است که حضور زنان در آن ناپسند دانسته می‌شود؛ اما در نگاه دینی، فعالیت زن به عرصه خانواده و یا جامعه محدود نمی‌شود؛ بلکه فعالیت توأمان مورد تأکید است.

آیت‌الله خامنه‌ای، فعالیت زن را شامل هر دو عرصه خانواده و اجتماع، در کنار فعالیت در عرصه فردی (خودسازی) می‌دانند:

«در اسلام، برای فعالیت زنان، سه عرصه معین شده است؛ اول، عرصه تکامل و رشد معنوی خود زن است، زن و مرد در این بخش، هیچ تفاوتی در میدان رشد و تکامل معنوی ندارند؛ عرصه دوم، عرصه فعالیت‌های اجتماعی است؛ اعم از فعالیت اقتصادی، فعالیت سیاسی، فعالیت اجتماعی به معنای خاص، فعالیت علمی، درس خواندن، درس گفتن، تلاش کردن در راه خدا، مجاهدت کردن و همه میدان‌های زندگی در صحنه جامعه، در اینجا هم میان مرد و زن در اجازه فعالیت‌های متنوع در همه میدان‌ها، هیچ تفاوتی از نظر اسلام نیست؛ بخش سوم، که آن هم بسیار مهم است، بخش خانواده است؛ یعنی زن به‌عنوان یک همسر یا یک مادر» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

این الگو، «الگوی سوم» زن را به جهانیان ارائه داد که می‌توان هم‌زمان در سه بُعد فردی، خانوادگی و اجتماعی فعالیت داشت: «شیر زنان انقلاب و دفاع مقدس نشان دادند که الگوی سوم، زن نه شرقی، نه غربی است. زن مسلمان ایرانی تاریخ جدیدی را پیش چشم زنان جهان گشود و ثابت کرد که می‌توان زن بود، عفیف بود، محجبه و شریف بود و درعین‌حال، در متن و مرکز بود. می‌توان سنگر خانواده را پاکیزه نگاه داشت و در عرصه سیاسی و اجتماعی نیز سنگرسازی‌های جدید کرد و فتوحات بزرگ به ارمغان آورد. زنانی که اوج احساس و لطف و رحمت زنانه را با روح جهاد و شهادت و مقاومت درآمیختند و مردانه‌ترین میدان‌ها را با شجاعت و اخلاص و فداکاری خود فتح کردند» (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۹۱/۱۲/۱۶).

شکل ۱: الگوی سه‌بُعدی فعالیت زنان

۲-۱-۱. چیستی فعالیت فردی

مراد از فعالیت در عرصه فردی، انجام کنش‌هایی در راستای «تکامل و رشد معنوی» است. به‌عنوان نمونه روزه‌داری یکی از مصادیق فعالیت فردی است؛ چرا که ماهیتی اجتماعی ندارد و می‌تواند بدون ارتباط با دیگران انجام شود (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۲-۱-۲. چیستی فعالیت خانوادگی

مراد از فعالیت در عرصه خانوادگی، رسیدگی به امورات جاری منزل نیست، بلکه رسیدگی به فرزندان و همسر است؛ «بعضی از خانم‌ها هستند که خودشان را از صبح تا شب می‌کشند، بعد که مرد به خانه می‌آید، حوصله یک لبخند زدن به او را هم ندارند. این هم بد است. کارِ خانه را باید کرد، اما نه آن‌قدری که این کارِ خانه به انهدام خانواده منتهی بشود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۲/۱۱/۱۲).

۲-۱-۳. چیستی فعالیت اجتماعی

مراد از فعالیت اجتماعی در اینجا، هر نوع فعالیتی است که در ساحتی فراتر از فردی و خانوادگی و در تعامل با افراد جامعه انجام می‌گیرد. این نوع فعالیت، ضرورتاً ملازم با حضور فیزیکی خارج از خانه نیست. فعالیت اجتماعی اعم از «مشارکت اجتماعی» است و با «مشارکت» برابری می‌کند؛ چرا که عرصه‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و غیره را نیز در برمی‌گیرد.

«مشارکت» به معنای سهمی در چیزی یافتن و از آن سود بردن و یا در گروهی شرکت جستن و بنابراین با آن همکاری داشتن است (بیرو، ۱۳۸۰: ۲۵۷). مشارکت را می‌توان فرایند سهیم‌شدن در تصمیم‌های اثرگذار بر زندگی شخصی و جامعه محل زندگی تعریف کرد(هارت، ۱۳۸۰: ٤٥). مشارکت بر حسب قلمروِ اجرایی به انواع مختلفی همچون مشارکت فرهنگی، مشارکت اقتصادی، مشارکت سیاسی و مشارکت اجتماعی تقسیم می‌شود. در این میان، مشارکت اجتماعی حوزه وسیعی از فعالیت‌ها را در برمی‌گیرد؛ حوزه‌ای از فعالیت‌ها که عبارت است از عضویت، همکاری و فعالیت‌های فردی و جمعی افراد جامعه در انجمن‌ها، تشکل‌های دولتی و غیردولتی اعم از انجمن‌های اقتصادی، شغلی، محلی، منطقه‌ای و ملی، شرکت و همکاری در برگزاری مراسم و جلسات مختلف خیریه اعم از مجالس اعیاد ملی- مذهبی و غیره است (محسنی‌تبریزی و عباسی‌قادی، ۱۳۹۳: ۹۵).

۲-۲. الگوی سه سطحی فعالیت اجتماعی زنان (اشتغالی، استعدادی، اصلاحی)

اندیشه انقلاب اسلامی، از رویکرد مرسوم در برابر نهاد فعالیت اجتماعی زنان با اشتغال زنان فراتر می‌رود و الگویی دیگر را برای فعالیت اجتماعی زنان طراحی می‌کند که دارای سه سطح است: سطح «فعالیت اشتغالی»، سطح «فعالیت استعدادی» و سطح «فعالیت اصلاحی». فعالیت اشتغالی عمدتاً ناظر به عمل اقتصادی، فعالیت استعدادی ناظر به شکوفایی و بروز استعدادها و فعالیت اصلاحی ناظر به احساس مسئولیت اجتماعی در قبال جامعه است. در این رویکرد، فعالیت اجتماعی زنان از سطح پایین اشتغال فراتر

می‌رود و در افق‌هایی والاتر، زنان به فعالیت اجتماعی برای بالفعل کردن استعدادهای خود و نیز فعالیت اجتماعی برای اصلاح جامعه و جهان فراخوانده می‌شوند (مبینی مقدس و همکاران، ۱۳۹۹: ٦٢١).

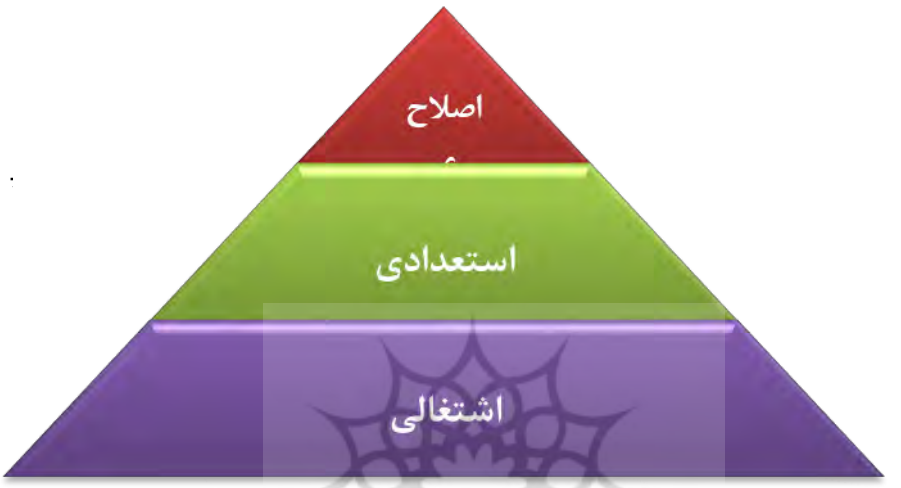

شکل ۲: الگوی سه سطحی فعالیت اجتماعی زنان (منبع: مبینی مقدس و همکاران،۱۳۹۹)

۳. روش تحقیق

روش جمع‌آوری داده‌ها، اسنادی است و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در خطاب با زنان مورد مطالعه قرار گرفته است. علت محدود کردن متن، گسترده بودن بیانات و عدم امکان مطالعه همه آن‌ها بوده است. در عین حال، پس از اتمام تحقیق، بیانات دیگر نیز به‌صورت تصادفی مورد بررسی قرار گرفت و با یافته‌های موجود تطبیق داده شد که این تطبیق نشان داد تقریباً اشباع داده رخ‌داده است و مضمون‌های دیگری که بتواند تغییر قابل توجهی در اصل تحلیل ایجاد کند، مشاهده نشد.

این تحقیق با رویکرد کیفی انجام گرفته است. شیوه جمع‌آوری داده‌ها، اسنادی است و روش تحلیل داده‌ها، «تحلیل مضمون» است. تحلیل مضمون یکی از روش‌های تحلیل داده‌های کیفی است که بر اساس آن داده‌ها کاهش یافته و بخش‌بندی، مقوله‌بندی و

تلخیص می‌گردند. تحلیل مضمون اساساً یک روش توصیفی است که جستجوی الگوهای موجود در درون متن را تسهیل می‌کنند. محصول تحلیل مضمون، توصیف الگوهای موجود در متن و ارائه آن‌ها در قالب یک طرح کلان و یکپارچه است. در تحلیل مضمون برای بخش‌بندی و مقوله‌بندی داده‌ها از کدگذاری مضمونی استفاده می‌شود. مضامین اصلی یا پایه، مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر، سه مرحله کدگذاری و مضمون بندی در تحلیل مضمون است (شیخ‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۱). تحلیل مضمون به دو شیوه قیاسی و استقرایی قابل انجام است (شیخ‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷٤) که این تحقیق به شیوه استقرایی و بدون پیش‌فرض نظری، انجام شده است و این مجال ایجاد شده تا مفاهیم و مقولات و نظریات از متن ظهور یابند. برای کدگذاری دقیق‌تر بیانات، از نرم‌افزار مکس کیو.دی.ای استفاده شد که پس از استخراج کدها، به‌صورت مضامین پایه و سازمان‌دهنده و فراگیر سامان یافتند.

٤. یافته‌های تحقیق

در این بخش یافته‌های توصیفی یعنی مضامین مرتبط با اصول حاکم بر فعالیت اجتماعی زنان در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای بیان شده است. در ابتدا مضامین پایه و سپس مضامین سازمان دهنده و فراگیر ارائه شده است.

٤-۱. مضامین پایه

مضامین پایه مبتنی بر نقل‌قول‌هایی از آیت‌الله خامنه‌ای است که با خواندن آن متن به ذهن متبادر می‌شود. در ادامه، مضامین پایه در قالب جدول ذیل ارائه شده است. یادآور می‌شود به‌منظور رعایت اختصار، از ذکر تمام نقل‌قول‌ها خودداری شده است و به ذکر یک مدرک برای هر مضمون پایه بسنده شده است.

جدول ۱: مضامین پایه اصول حاکم بر فعالیت اجتماعی زنان

ردیف	نقل قول	مضمون پایه (B)
۱	شما کار هم دارید، بیرون هم هستید، جراحی‌تان را هم می‌کنید، مریضتان را هم می‌بینید، فلان کار علمی را هم می‌کنید، فلان طرح را هم می‌نویسید، فلان درس را هم در دانشگاه می‌دهید، همه این‌ها به جای خود محفوظ؛ اما بایستی سهم خانه را هم در نظر داشته باشید (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰/۱۰/۰٤).	توجه به سهم خانواده در کنار فعالیت اجتماعی
۲	سهم خانه، مثل همه چیزهای دیگر، می‌تواند کمیتش فدای کیفیتش بشود؛ یعنی از کمیت کاستن. حضور بیست‌وچهارساعته زن در خانه، یک معنا دارد؛ ولی وقتی از آن بیست‌وچهار ساعت کم کردید؛ اما کیفیتش را بالا بردید، آن‌وقت یک معنای دیگری خواهد داشت (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰/۱۰/۰٤).	توجه به کیفیت حضور در صورت کاهش حضور در خانه
۳	این (توجه به خانواده)، هنر زن است و منافاتی هم با درس خواندن و درس گفتن و کار کردن و ورود در سیاست و امثال این‌ها ندارد. اگر کسی درست توجه کند، خواهد دید که منافاتی ندارد. بعضی افراط می‌کنند، بعضی تفریط می‌کنند. بعضی می‌گویند چون فعالیت اجتماعی اجازه نمی‌دهد به خانه و شوهر و فرزند برسیم، پس فعالیت اجتماعی نباید بکنیم. بعضی می‌گویند چون خانه و شوهر و فرزند، اجازه نمی‌دهد فعالیت اجتماعی بکنیم، پس شوهر و فرزند را باید رها کنیم. هر دو غلط است. نه این را به خاطر آن، نه آن را به خاطر این، نباید از دست داد. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰)	عدم تنافی توجه به خانواده با فعالیت اجتماعی
٤	در صدر اسلام، زن در میدان جنگ، علاوه بر بستن زخم مجروحان-که این کار بیشتر بر عهده زنان بود- حتی گاهی با نقاب، در میدان جنگ و رزم‌های دشوار آن روز، شمشیر	فعالیت توأمان خانوادگی و اجتماعی زنان در صدر اسلام

ردیف	نقل قول	مضمون پایه (B)
	هم می‌زد؛ درعینِ‌حال در داخل خانه، فرزندان خود را هم در آغوش می‌گرفت، تربیت اسلامی هم می‌کرد، حجاب خود را هم حفظ می‌کرد؛ چون این‌ها منافاتی با هم ندارد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).	
۵	همین‌جا وظیفه‌ای بر دوش دولت است. باید به آن خانم‌هایی که حالا به هر دلیلی، به هر جهتی، با هر ضرورتی، کار تمام‌وقت یا نیمه‌وقت را قبول کرده‌اند، کمک بشود تا بتوانند به مسئله مادری برسند، به مسئله خانه‌داری برسند. با مرخصی‌ها، با زمان بازنشستگی، با مدت کار روزانه، به نحوی بایستی دولت کمک کند تا این خانمی که حالا به هر دلیلی آمده اینجا شاغل شده، بتواند به آن قضیه هم برسد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۱۰/۱٤).	توجه دولت به امکان ایفای نقش مادری زنان
٦	علت این‌که اسلام این‌قدر به نقش زن در داخل خانواده اهمیت می‌دهد، همین است که زن اگر به خانواده پایبند شد، علاقه نشان داد، به تربیت فرزند اهمیت داد، به بچه‌های خود رسید، آن‌ها را شیر داد، آن‌ها را در آغوش خود بزرگ کرد، برای آن‌ها آذوقه‌های فرهنگی- قصص، احکام، حکایت‌های قرآنی، ماجراهای آموزنده - فراهم کرد و در هر فرصتی به فرزندان خود مثل غذای جسمانی چشانید، نسل‌ها در آن جامعه، بالنده و رشید خواهند شد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).	پرورش نسل‌های بالنده و رشید، علت اهمیت دادن به نقش زن در داخل خانواده
۷	یک اصل این است که این کار اساسی را که کارِ خانه و خانواده و همسر و کدبانویی و مادری است تحت‌الشعاع قرار ندهد. به نظرم می‌رسد مواردی داشتیم که خانم‌هایی این‌طور عمل می‌کردند. البته یک قدری به آن‌ها سخت می‌گذرد؛ هم درس خواندند، هم درس دادند، هم خانه‌داری کردند، بچه آوردند، بزرگ کردند، تربیت کردند. پس ما با آن اشتغال و مشارکتی کاملاً موافق هستیم که به این قضیه اصلی	همسری و مادری وظیفه اصلی زن

ردیف	نقل قول	مضمون پایه (B)
	ضربه و صدمه نزند؛ چون این جایگزین ندارد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۱۰/۱٤).	
۸	شما اگر بچه خودتان را در خانه تربیت نکردید، یا اگر بچه نیاوردید، یا اگر تارهای فوق‌العاده ظریف عواطف او را که از نخ‌های ابریشم ظریف‌تر است با سرانگشتان خودتان باز نکردید تا دچار عقده [عاطفی] نشود، هیچ‌کس دیگر نمی‌تواند این کار را بکند؛ نه پدرش و نه به طریق اولی دیگران؛ فقط کار مادر است. این کارها، کار مادر است؛ اما آن شغلی که شما بیرون دارید، اگر شما نکردید، ده نفر دیگر آنجا ایستاده‌اند و آن کار را انجام خواهند داد؛ بنابراین اولویت با این کاری است که بدیل ندارد؛ تعیّن با این است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۱۰/۱٤).	فقدان جایگزین برای نقش مادری
۹	بعضی‌ها از ما می‌پرسند: شما موافقید زن‌ها بروند کار کنند؟ ما می‌گوییم: البته، ما با بی‌کاری خانم‌ها مخالفیم، زن اصلاً باید کار کند. البته کار دو جور است: یکی کار داخل خانه و یکی کار بیرون خانه، هر دو کار است؛ اگر کسی استعداد دارد در کارهای مربوط به بیرون منزل، باید انجام بدهد، خیلی هم خوب است. منتها یک شرط دارد، باید جوری باشد که این اشتغال حتی در داخل خانه به پیوند زن و شوهر لطمه‌ای نزند. بعضی از خانم‌ها هستند که خودشان را از صبح تا شب می‌کشند بعد که مرد به خانه می‌آید، حوصله یک لبخند زدن به او را هم ندارند. این هم بد است. کارِ خانه را باید کرد؛ اما نه آن‌قدری که این کارِ خانه به انهدام خانواده منتهی بشود (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۲/۱۱/۱۲).	فعالیت در داخل یا خارج خانه، مشروط به عدم ضرر به روابط همسری
۱۰	شنیدم که زمزمه و صحبت این هست که ان‌شاءالله دانشگاهی مخصوص زنان به وجود بیاید؛ یعنی استاد و مدیر و دانشجو و حتی کادر اداری هم همه زن باشند؛ به‌خصوص در دانشگاه‌های پزشکی. این، فکر بسیار خوبی است. من	دانشگاه اختصاصی زنان، امری مطلوب

ردیف	نقل قول	مضمون پایه (B)
	همین‌طور که با یک نظر دورادور نگاه می‌کنم، بدون این‌که درست جوانب قضیه را رسیده باشم، چون فرصت این کار را نداشته‌ام، می‌بینیم که اجمالاً این کار با آن هدف‌های کلی و ارزشی حرکت زن در جامعه‌ی ما کاملاً متناسب و خیلی خوب است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۰/۱۰/۰٤).	
۱۱	البته در عرصه این فعالیت‌ها، اسلام حدودی را معیّن کرده است که این حدود، مربوط به زن و اجازه داشتن او برای فعالیت نیست؛ مربوط به اختلاط زن و مرد است که اسلام روی این مسئله حساسیت دارد. اسلام معتقد است که مرد و زن باید یک مرزبندی میان خودشان در همه‌جا – در خیابان، در اداره، در تجارتخانه– داشته باشند. میان زن و مرد مسلمان، حجاب و مرزی معیّن شده است. اختلاط و امتزاج زن و مرد، مثل اختلاط و امتزاج مردان با هم و زنان با هم نیست. این را باید رعایت کنند. هم مرد باید رعایت کند و هم زن باید رعایت کند. اگر این حساسیت اسلام نسبت به روابط و نوع اختلاط مرد و زن رعایت شود، همه کارهایی که مردان می‌توانند در عرصه اجتماعی انجام دهند، زنان هم اگر قدرت جسمانی و شوق و فرصتش را داشته باشند، می‌توانند انجام دهند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).	حساسیت اسلام نسبت به روابط و اختلاط زن و مرد
۱۲	زنِ مسلمان مثل مردِ مسلمان حق دارد آنچه را که اقتضای زمان است، آن خلأهایی را که احساس می‌کند، آن وظیفه‌ای را که بر دوش خود حس می‌کند، انجام دهد. چنانچه دختری مثلاً مایل است پزشک شود، یا فعالیت اقتصادی کند، یا در رشته‌های علمی کار کند، یا در دانشگاه تدریس کند، یا در کارهای سیاسی وارد شود، یا روزنامه‌نگار شود، برای او میدان‌ها باز است. به شرط رعایت عفت و عفاف و عدم اختلاط و امتزاج زن و مرد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).	عفاف و عدم اختلاط شرط انجام هر نوع فعالیت اجتماعی

ردیف	نقل قول	مضمون پایه (B)
۱۳	بنده آدم خشکه مقدسی نیستم که خیال کنند بنده از روی خشکه مقدسی یک حرفی می‌زنم، نخیر، مسئله این است: اختلاط دو جنس از نظر اسلام یک چیز مطلوبی نیست. بله، در جلسات رسمی اشکالی ندارد، زن باشد، مرد باشد، بنشینند، بحث کنند، مجلس شورای اسلامی، مجلس مذاکره، مجلس مشورت؛ اما در محیط‌هایی که این اختلاط‌ها حد و مرزی ندارد، این‌ها ضرر می‌زند، دل‌ها را خراب می‌کند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰٤/۱۲).	همکاری زن و مرد صرفاً به‌صورت رسمی
۱٤	البته عفاف مرد هم مهم است. عفاف مخصوص زنان نیست؛ مردان هم باید عفیف باشند. منتها چون در جامعه، مرد به خاطر قدرت جسمانی و برتری جسمانی، می‌تواند به زن ظلم کند و برخلاف تمایل زن رفتار نماید، روی عفت زن بیشتر تکیه و احتیاط شده است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷٦/۰۷/۳۰).	اهمیت عفاف مردان
۱۵	مسئله محرم و نامحرم در اسلام جدی است. البته بخش عمده‌ای از این قضیه محرم و نامحرم باز برمی‌گردد به خانواده؛ یعنی چشم‌پاک و دل بی‌وسوسه و ریب برای هر یک از زوجین موجب می‌شود که محیط خانواده از طرف او تقویت و گرم شود؛ مثل یک کانون گرمابخشی، محیط را گرم می‌کند. اگر آن طرف مقابل هم همین چشم‌پاک و دل خالی از وسوسه را داشت، طبعاً این دوجانبه خواهد شد و محیط می‌شود محیط کانون خانوادگیِ گرم و بامحبت. اگر چنانچه نه، چشم خائن، دست خائن، زبان دو وجه، دل بی‌محبت و بی‌اعتقاد به همسر و همسری وجود داشت، ولو ظاهرسازی‌هایی هم باشد، محیط خانواده سرد می‌شود (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۱۰/۱٤).	تأثیر رعایت مسئله محرم و نامحرم در تحکیم خانواده
۱٦	در مقالات دوستان خواندم که همین بیرون رفتن‌ها و همین اشتغال‌ها و این‌ها موجب می‌شود که گاهی سوءظن‌های بی-	تأثیر مخرب سوءظن ناشی از اشتغال بر روابط زوجین

ردیف	نقل قول	مضمون پایه (B)
	جا به وجود بیاید. لیکن فرقی نمی‌کند؛ بالاخره اگر سوءظن پیدا شد، چه سوءظن، مستند درستی داشته باشد، چه نداشته باشد، اثر خودش را می‌بخشد؛ مثل گلوله‌ای است که از این لوله بیرون می‌آید؛ اگر توی سینه کسی خورد، می‌کشد؛ چه این شخص عامد باشد، چه اشتباهاً دستش رفته باشد روی ماشه. گلوله فرقی نمی‌گذارد. گلوله نخواهد گفت چون کسی که من را شلیک کرد، عامد نبود، پس من سینه این طرف مقابل را ندرم؛ نه، گلوله می‌درد. این سوءظن کار خودش را می‌کند؛ چه منشأ درستی داشته باشد، چه ناشی از وسواس و مثلاً تصورات و توهماتِ بی‌جا باشد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۱۰/۱٤).	
۱۷	مسئله بعد، مسئله اهمیت دادن به عفاف در زن است. هر حرکتی که برای دفاع از زنان انجام می‌گیرد، باید رکن اصلی آن رعایت عفاف زن باشد؛ نباید بگذارند عفت زن که مهم‌ترین عنصر برای شخصیت زن است، مورد بی‌اعتنایی قرار گیرد. عفت در زن، وسیله‌ای برای تعالی و تکریم شخصیت زن در چشم دیگران، حتی در چشم خودِ مردان شهوت‌ران و بی‌بندوبار است. عفت زن، مایه احترام و شخصیت اوست. این مسئله حجاب و مَحرم و نامَحرم و نگاه کردن و نگاه نکردن، همه به خاطر این است که قضیه عفاف در این بین سالم نگه داشته شود. اسلام به مسئله عفاف زن اهمیت می‌دهد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷٦/۰۷/۳۰).	عفت مایه تکریم زن حتی در چشم مردان بی‌بندوبار
۱۸	هویت اسلامی این است که زن در عین این‌که هویت و خصوصیت زنانه خود را حفظ می‌کند که طبیعت و فطرت است و برای هر جنسی خصوصیات آن جنس ارزش است یعنی آن احساسات رقیق را، عواطف جوشان را، آن مهر و محبت را، آن رقت را، آن صفا و درخشندگی زنانه را برای خود حفظ می‌کند، درعینِ‌حال، هم باید در میدان ارزش‌های	چیستی هویت زنانه

ردیف	نقل قول	مضمون پایه (B)
	معنوی، هم در عرصه مسائل اجتماعی و سیاسی پیشرفت کند و هم در زمینه ایجاد عدل و انصاف و محیط آرامش و سکونت در داخل خانواده باید پیشرفت داشته باشد (خامنه-ای، بیانات، ۱۳۷۹/۰۶/۳۰).	
۱۹	خصوصیت زن بودن که یک خصوصیت طبیعی و فطری و محور همه احساسات و تلاش‌های زنانه است و در دید اسلامی حفظ شده هم درعین‌حال، میدان علم، میدان معنویت، میدان تقوا، میدان سیاسی، بر روی او باز شده است ، هم به کسب علم تشویق شده است، هم به حضور در میدان‌های گوناگون اجتماعی و سیاسی (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹/۰۶/۳۰).	توجه به ویژگی‌های شخصیتی زن در فعالیت اجتماعی
۲۰	مردواره کردن زن؛ یعنی به دنبال این بودند که مشاغل گوناگونی که با ساخت جسمی و عصبی و فکری مرد سازگارتر است را بکشانند به سمت بانوان و زنان و این را یک افتخار برای زن و یک امتیاز برای زن قرار بدهند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۲/۲۱).	نفی مردواره شدن زنان
۲۱	این‌که بعضی مردان وقتی می‌خواهند ازدواج کنند، شرط قائل می‌شوند که زن باید حتماً کار کند و شغل و درآمدی داشته باشد، خطاست. گرچه خلاف شرع نیست؛ اما اسلام به چنین کاری هم توصیه نمی‌کند این‌که او را مجبور کنند و بگویند باید حتماً شغلی بپذیری، روزی فلان قدر کار کنی تا با درآمد آن بتوانی در تأمین هزینه خانوار، سهمی به عهده بگیری، نه. این را هم اسلام از زن نخواسته است. این را هم یک نوع تحمیل بر زن به حساب می‌آورد. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۰۶/۲۸).	ممنوعیت اجبار زن به اشتغال و فعالیت اقتصادی
۲۲	زن اگر خواست برود کار کند، این اشکالی ندارد، اسلام هم مانع نیست؛ اما این وظیفه او نیست، این بر او واجب و لازم نیست. چیزی که بر او واجب است، عبارت است از حفظ	عدم وجوب اشتغال برای زن و وجوب حفظ فضای حیاتی برای خانواده

ردیف	نقل قول	مضمون پایه (B)
	فضای حیاتی برای مجموع این خانواده (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱/۰۳/۰۸)	
۲۳	این‌که ما بگوییم «زن را از فعالیت اقتصادی و اجتماعی ممنوع کنیم»، به استنادِ نظرِ اسلام، غلط است. اسلام چنین حرفی نگفته است؛ اما از آن طرف، این را هم که زن را مجبور به انجام کارهای سنگین و تلاش‌های دشوار اقتصادی، اجتماعی یا سیاسی کنند، اسلام توصیه نکرده است. نظر اسلام، یک نظر میانه است؛ یعنی زن اگر فرصت و فراغت داشته باشد، بچه‌داری مانع او نگردد، شوق و علاقه و نیرو و توان جسمانی داشته باشد و بخواهد وارد فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی یا اقتصادی شود، مانعی ندارد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۰۶/۲۸).	توجه به علاقه و توان زن در فعالیت اجتماعی

٤-۲. مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر

در این بخش با اتکا بر مضامین پایه به‌دست‌آمده، نخست مضامین سازمان‌دهنده و در ادامه، مضامین فراگیر بیان شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۲: مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر فعالیت اجتماعی زنان

ردیف	مضمون پایه (B)	مضمون سازمان دهنده (O)	مضمون فراگیر (G)
۱	توجه به سهم خانواده در کنار فعالیت اجتماعی	امکان فعالیت هم‌زمان خانوادگی و اجتماعی (O1)	اصل خانواده‌گرایی (G1)
۲	توجه به کیفیت حضور در صورت کاهش حضور در خانه		
۳	عدم تنافی توجه به خانواده با فعالیت اجتماعی		
٤	فعالیت توأمان خانوادگی و اجتماعی زنان در صدر اسلام		
٥	توجه دولت به امکان ایفای نقش مادری زنان		
٦	پرورش نسل‌های بالنده و رشید، علت اهمیت دادن به نقش زن در داخل خانواده	اولویت نقش همسری و مادری (O2)	
۷	همسری و مادری وظیفه اصلی زن		
۸	فقدان جایگزین برای نقش مادری		
۹	فعالیت در داخل یا خارج خانه، مشروط به عدم ضرر به روابط همسری		
۱۰	دانشگاه اختصاصی زنان، امری مطلوب	تأکید اسلام بر رعایت حریم میان نامحرمان (O3)	اصل اختلاط‌گریزی (G2)
۱۱	حساسیت اسلام نسبت به روابط و اختلاط زن و مرد		
۱۲	عفاف و عدم اختلاط شرط انجام هر نوع فعالیت اجتماعی		
۱۳	همکاری زن و مرد صرفاً به‌صورت رسمی		
۱٤	اهمیت عفاف مردان		

ردیف	مضمون پایه (B)	مضمون سازمان دهنده (O)	مضمون فراگیر (G)
۱۵	تأثیر رعایت مسئله محرم و نامحرم در تحکیم خانواده	تأثیرات حریم‌ورزی (O4)	
۱۶	تأثیر مخرب سوءظن ناشی از اشتغال بر روابط زوجین		
۱۷	عفت مایه تکریم زن حتی در چشم مردان بی‌بندوبار		
۱۸	چیستی هویت زن	هویت جنسیتی (O5)	اصل تناسب‌گرایی (G3)
۱۹	توجه به ویژگی‌های شخصیتی زن در فعالیت اجتماعی	ضرورت تناسب فعالیت با هویت جنسیتی (O6)	
۲۰	نفی مردواره شدن زنان		
۲۱	ممنوعیت اجبار زن به اشتغال و فعالیت اقتصادی	نفی اجبار و وجوب اشتغال برای زن (O6)	اصل اختیارگرایی (G4)
۲۲	عدم وجوب اشتغال برای زن و وجوب حفظ فضای حیاتی برای خانواده		
۲۳	توجه به علاقه و توان زن در فعالیت اجتماعی	ضرورت علاقه و توان (O7)	

با تحلیل بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، می‌توان چهار اصل را برای فعالیت اجتماعی زنان استخراج کرد: خانواده‌گرایی، اختلاط‌گریزی، تناسب‌گرایی، اختیارگرایی.

شکل ۳: اصول حاکم بر فعالیت اجتماعی زنان

(منبع: یافته‌های تحقیق حاضر)

۵. تحلیل یافته‌ها

با توجه به جدول مضمون بندی فوق روشن می‌شود که بر همه انواع فعالیت‌های اجتماعی زنان اصول چهارگانه‌ای به شرح ذیل حاکم است:

۵-۱. اصل خانواده‌گرایی (G1)

یکی از اصول حاکم بر فعالیت اجتماعی زنان، اصل خانواده‌گرایی است؛ بدین معنا که زن باید در انجام فعالیت اجتماعی، از فرزندپروری و همسرداری غفلت نورزد.

۵-۱-۱. امکان فعالیت هم‌زمان خانوادگی و اجتماعی (O1)

فعالیت توأمان در عرصه خانوادگی و اجتماعی، امری امکان‌پذیر است .B1) و توجه به خانواده، منافاتی با فعالیت اجتماعی در زمینه‌های مختلفی همچون تحصیل، تدریس، سیاست و غیره ندارد و یک زن می‌تواند با مدیریت صحیح، در هر دو عرصه فعالیت داشته باشد: «بعضی می‌گویند چون فعالیت اجتماعی اجازه نمی‌دهد به خانه و شوهر و فرزند برسیم، پس فعالیت اجتماعی نباید بکنیم؛ بعضی می‌گویند چون خانه و شوهر و فرزند، اجازه نمی‌دهد فعالیت اجتماعی بکنیم، پس شوهر و فرزند را باید رها کنیم؛ هر دو غلط است» (B3).

نکته‌ای که در راستای مدیریت فعالیت هم‌زمان خانوادگی و اجتماعی برای بانوان قابل طرح است آن است که در بسیاری از مواقع، فعالیت اجتماعی (به‌ویژه فعالیت استعدادی و فعالیت اصلاحی) ملازمه‌ای با حضور فیزیکی در خارج از خانه ندارد؛ بنابراین زن می‌تواند ضمن حضور در جمع خانواده، به فعالیت اجتماعی نیز بپردازد و با اطلاع و آگاهی از وضعیت جامعه، فعالیت متناسب و موردعلاقه خویش را نیز به انجام رساند. گذشته از اینکه امروزه، با گسترش تکنولوژی‌های ارتباطی، حتی می‌توان در فعالیت اشتغالی نیز با دورکاری و انجام کارهای قابل انجام در خانه، در کنار خانواده به انجام فعالیت پرداخت.

فعالیت در دو عرصه خانوادگی و اجتماعی در صدر اسلام نیز وجود داشته است و زنان در کنار فعالیت فرزندپروری و همسرداری، در میدان‌های رزم نیز حضور می‌یافتند و در کار درمان مجروحان و حتی گاه مبارزه نیز مشارکت داشتند (B4).

یکی از ابعاد مدیریت فعالیت هم‌زمان در هر دو عرصه، آن است که اگر بنا به ضرورتی و در شرایطی خاص بانوی خانواده نتواند ساعات کافی را در جمع خانواده خود باشد؛ راهکار، ارتقای سطح کیفی حضور است که این قوت کیفی می‌تواند تا حدی ضعف کمی را برطرف سازد (B2).

البته در این میان نمی‌توان از نقش حکومت دینی در فراهم آوردن زمینه برای فعالیت هم‌زمان خانوادگی و اجتماعی برای زنان چشم پوشید و دولت موظف است به ایجاد

شرایط مطلوب برای بانوان جامعه است: «همین‌جا وظیفه‌ای بر دوش دولت است. باید به آن خانم‌هایی که حالا به هر دلیلی، به هر جهتی، با هر ضرورتی، کار تمام‌وقت یا نیمه‌وقت را قبول کرده‌اند، کمک بشود تا بتوانند به مسئله مادری برسند، به مسئله خانه‌داری برسند. با مرخصی‌ها، با زمان بازنشستگی، با مدت کار روزانه، به نحوی بایستی دولت کمک کند تا این خانمی که حالا به هر دلیلی آمده اینجا شاغل شده، بتواند به آن قضیه هم برسد» (B5).

۵-۱-۲. اولویت نقش همسری و مادری (O2)

در مقایسه فعالیت خانوادگی و فعالیت اجتماعی، اولویت ایفای نقش نخست است و همسری و مادری وظیفه اصلی زن به شمار می‌رود (B7) چرا که پرورش نسل‌های بالنده و رشید، منوط به این امر است (B6) و جایگزینی برای این نقش وجود ندارد: «این فعالیت اجتماعی، کار اساسی را که کارِ خانه و خانواده و همسر و کدبانویی و مادری است، تحت‌الشعاع قرار ندهد. ما با آن مشارکتی کاملاً موافق هستیم که به این قضیه اصلی ضربه و صدمه نزند؛ چون این جایگزین ندارد. شما اگر بچه خودتان را در خانه تربیت نکردید، یا اگر بچه نیاوردید، یا اگر تارهای فوق‌العاده ظریف عواطف او را که از نخ‌های ابریشم ظریف‌تر است، با سرانگشتان خودتان باز نکردید تا دچار عقده نشود، هیچ کس دیگر نمی‌تواند این کار را بکند؛ نه پدرش و نه به طریق اولی دیگران؛ فقط کار مادر است. این کارها، کار مادر است؛ اما آن شغلی که شما بیرون دارید، اگر شما نکردید، ده نفر دیگر آنجا ایستاده‌اند و آن کار را انجام خواهند داد؛ بنابراین اولویت با این کاری است که بدیل ندارد؛ تعیّن با این است» (B8) بنابراین، هرگونه فعالیت مشروط به عدم ضرر به ایفای نقش بی‌بدیل بانو در گرمابخشی به نهاد خانواده است (B9).

۵-۲. اصل اختلاط‌گریزی (G2)

یکی از اصول حاکم بر فعالیت اجتماعی زن، حریم‌ورزی و رعایت حریم محرم و نامحرم است که باید در تمامی سطوح فعالیت اجتماعی زنان وجود داشته باشد.

۵-۲-۱. تأکید اسلام بر رعایت حریم میان نامحرمان (O3)

اسلام نسبت به روابط و اختلاط زن و مرد دارای حساسیت است (B11) و عدم اختلاط را شرط انجام هر نوع فعالیت اجتماعی برای مردان و زنان جامعه می‌داند (B12).

آیت‌الله خامنه‌ای، مشارکت توأمان زن و مرد را صرفاً در جلسات رسمی و جدی بدون اشکال می‌دانند: «بنده آدم خشکه‌مقدسی نیستم که خیال کنند بنده از روی خشکه‌مقدسی یک حرفی می‌زنم، نخیر، مسئله این است: اختلاط دو جنس از نظر اسلام یک چیز مطلوبی نیست. بله، در جلسات رسمی اشکالی ندارد، زن باشد، مرد باشد، بنشینند، بحث کنند، مجلس شورای اسلامی، مجلس مذاکره، مجلس مشورت؛ اما در محیط‌هایی که این اختلاط‌ها حد و مرزی ندارد، این‌ها ضرر می‌زند، دل‌ها را خراب می‌کند» (B13)؛ در روایات دینی نیز گفتگوی غیرضروری نامحرمان با یکدیگر باعث خرابی دل‌ها دانسته شده است (مجلسی، ۱٤۰۳، ج ۷٤: ۲۹۱).[۱]

تأکید بر حریم‌ورزی از سوی بانوان، به معنای نادیده‌انگاری ضرورت حریم‌ورزی مردان نیست و مردان جامعه نیز همان‌قدر مکلف هستند؛ «منتها چون در جامعه، مرد به خاطر قدرت جسمانی و برتری جسمانی، می‌تواند به زن ظلم کند و برخلاف تمایل زن رفتار نماید، روی عفت زن بیشتر تکیه و احتیاط شده است» (B14). یکی از ابعاد حریم‌ورزی و عدم اختلاط را می‌توان دارا بودن دانشگاه‌های اختصاصی دانست (B10).

۵-۲-۲. تأثیرات حریم‌ورزی (O4)

حریم‌ورزی دارای تأثیرات متعددی است؛ در سطح فردی، رفتار عفیفانه زن مایه تکریم او حتی در چشم مردانی می‌شود که خود مرزهای شریعت را هم به‌درستی رعایت نمی‌کنند (B17). در سطح خانوادگی، حریم‌ورزی و عدم اختلاط با نامحرمان، باعث افزایش اعتماد

[۱]. مُحَادَثَةُ النِّسَاءِ تَدْعُو إِلَى الْبَلَاءِ وَ يَزِيغُ الْقُلُوب: گفتگوی (غیرضروری) با زنان (نامحرم)، به بلا منجر می‌شود و دل‌ها را از راه حق منحرف می‌کند.

بین همسران و استحکام نهاد خانواده می‌شود (B15) و بی‌توجهی به این اصل، به‌ویژه در فعالیت اجتماعی اشتغالی، می‌تواند به سوءظن و تضعیف روابط زوجین منجر شود (B16).

۵-۳. اصل تناسب‌گرایی (G3)

یکی از اصول حاکم بر فعالیت اجتماعی زن، تناسب آن فعالیت اجتماعی با هویت جنسیتی زن است؛ بنابراین فعالیتی که در تضاد با این هویت باشد؛ مورد پذیرش نیست.

۵-۳-۱. هویت جنسیتی (O5)

مراد از هویت زنانه، احساسات و عواطف و مهر و محبتی است که از طرف خداوند در وجود یک زن قرار داده شده است: «هویت و خصوصیت زنانه ... که طبیعت و فطرت است و برای هر جنسی خصوصیات آن جنس ارزش است، یعنی آن احساسات رقیق را، عواطف جوشان را، آن مهر و محبت را، آن رقت را، آن صفا و درخشندگی زنانه» (B18).

۵-۳-۲. ضرورت تناسب فعالیت با هویت جنسیتی (O6)

هویت جنسیتی زن که بر اساس طبیعت و فطرت اوست، در انتخاب نوع فعالیت‌های اجتماعی، باید مورد توجه قرار گیرد و نباید با سهل‌اندیشی فعالیت‌های اجتماعی زن و مرد را هم‌شکل تصور کرد. با حفظ این هویت زنانه، تمامی عرصه‌های فعالیت‌های اجتماعی بر روی یک زن گشوده است: «خصوصیت زن بودن که یک خصوصیت طبیعی و فطری و محور همه احساسات و تلاش‌های زنانه است، در دید اسلامی حفظ شده – هم درعین‌حال، میدان علم، میدان معنویت، میدان تقوا، میدان سیاسی، بر روی او باز شده است، هم به کسب علم تشویق شده است، هم به حضور در میدان‌های گوناگون اجتماعی و سیاسی» (B19).

انجام شغل‌های مردانه توسط زنان مردواره شدن زنان و فاصله گرفتن از هویت خود است: «مردواره کردن زن؛ یعنی به دنبال این بودند که مشاغل گوناگونی که با ساخت

جسمی و عصبی و فکری مرد سازگارتر است را بکشانند به سمت بانوان و زنان و این را یک افتخار برای زن و یک امتیاز برای زن قرار بدهند» (B20).

٥-٤.اصل اختیارگرایی (G4)

اختیارگرایی و انجام فعالیت اجتماعی زن بر اساس اراده آزاد او، یکی دیگر از اصل‌هایی است که در نگاه اسلامی باید در فعالیت اجتماعی زنان در نظر گرفته شود.

٥-٤-١.نفی اجبار و وجوب اشتغال برای زن (O6)

در الگوی غربی، فعالیت اجتماعی زن و به‌طور خاص اشتغال، نه اختیاری بلکه الزامی است؛ چرا که زن هم باید مانند یک مرد در تأمین مخارج زندگی مشارکت داشته باشد؛ اما در الگوی دینی، هر نوع اجبار زن برای انجام فعالیت اقتصادی ممنوع است (B21) و در فعالیت اشتغالی نیز اگر زن به اختیار خود به فعالیت اقتصادی پرداخت و درآمدی کسب کرد، آن درآمد به خود او اختصاص دارد و مرد همچنان باید عهده‌دار مخارج زندگی مشترک باشد. در مقابل، آنچه برای زن وجوب دارد، توجه به فرزندان و همسر و حفظ فضای پرنشاط و حیات‌بخش برای خانواده است (B22).

٥-٤-٢.ضرورت علاقه و توان (O7)

در نگاه دینی، فعالیت اجتماعی زن بر اساس الزام نیست، بلکه علاقه و توان اوست که معیار تأیید یا عدم تأیید فعالیت اجتماعی وی به شمار می‌رود؛ به بیان دیگر، «زن اگر فرصت و فراغت داشته باشد، بچه‌داری مانع او نگردد، شوق و علاقه و نیرو و توان جسمانی داشته باشد و بخواهد وارد فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی یا اقتصادی شود، مانعی ندارد؛ اما این‌که او را مجبور کنند و بگویند باید حتماً شغلی بپذیری، روزی فلان قدر کار کنی تا با درآمد آن بتوانی در تأمین هزینه خانوار، سهمی به عهده بگیری، نه، این را هم اسلام از زن نخواسته است. این را هم یک نوع تحمیل بر زن به حساب می‌آورد» (B23).

٦. نتیجه‌گیری

در نگاه سنتی، فعالیت اجتماعی برای زن در نظر گرفته نمی‌شود و فعالیت‌های وی در حوزه خانواده تعریف می‌شود. در نگاه غربی، فعالیت اجتماعی زن تأیید می‌شود اما فعالیت خانوادگی وی کمرنگ دیده می‌شود.

در نگاه برآمده از تفکر دینی، فعالیت اجتماعی در کنار فعالیت فردی و خانوادگی مورد تأیید قرار می‌گیرد؛ اما اصولی بر آن حاکم است که این نوع فعالیت را از فعالیت اجتماعی غربی متمایز می‌کند.

اصل خانواده گرایی، نشان می‌دهد که هر چند فعالیت اجتماعی زنان تأیید می‌شود؛ اما میزان آن نباید به حدی باشد که به اصلی‌ترین وظیفه آنان که همسرداری و فرزندپروری است ضربه بزند.

اصل حریم‌ورزی، بیان می‌دارد که زنان در فعالیت اجتماعی باید از هرگونه ارتباط غیرضروری با نامحرمان بپرهیزند و در مواقع ضرورت نیز به حداقل ارتباط بسنده کنند.

اصل تناسب، وجود شباهت کامل بین تحصیلات و فعالیت اجتماعی زنان و مردان را نمی‌پذیرد و بر این امر تأکید می‌کند که باید تحصیلات و فعالیت اجتماعی زنان با روحیه و هویت زنان متناسب باشد.

اصل اختیار، دیگر اصل مترقی دینی حاکم بر فعالیت اجتماعی زنان است که هر نوع اجبار زنان برای فعالیت اجتماعی به‌ویژه فعالیت اقتصادی را نفی می‌کند و انجام این‌گونه امور را به علاقه زنان واگذار می‌کند.

روشن است که این اصول حاکم بر فعالیت اجتماعی زنان، نه تنها باعث محدودیت مضر نمی‌شود؛ بلکه سبب می‌شود که زنان بتوانند با سهولت بیشتری به فعالیت اجتماعی مفید و مؤثر روی آورند و جامعه از استعداد و توان آنان برای رشد و تعالی بهره گیرد.

نکته دیگری که در جمع‌بندی بحث می‌توان به آن اشاره کرد؛ آن است که به نظر می‌رسد اصول چهارگانه حاکم بر فعالیت زنان در عرصه اجتماعی، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، می‌تواند پشتیبان و حامی فعالیت زنان در عرصه خانوادگی دانسته شود؛ به‌عنوان مثال، اصل اختلاط‌گریزی، به افزایش اعتماد بین زوجین و استحکام نهاد خانواده

می‌انجامد و اصل اختیارگرایی و تناسب‌گرایی نیز به افزایش نشاط و شادابی زنان منجر می‌شود که در نهایت تأثیر قابل توجهی بر فعالیت آنان در عرصه خانواده خواهد داشت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع:

- بانکی پور فرد، امیرحسین (۱۳۹۲). *نقش و رسالت زن*. تهران: موسسه حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای.
- بیرو، آلن (۱۳۸۰). *فرهنگ علوم اجتماعی*. (باقر ساروخانی، مترجم). تهران: کیهان.
- خادمی، عاطفه؛ تقی‌زاده، فاطمه (۱۳۹۸). *مدل مفهومی موضوع زن در گفتمان انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای)*. زن در توسعه و سیاست، ۱۷(۲)، ۲۵۷-۲۷۷.
- ربیع نتاج، سید علی‌اکبر؛ روح‌الله‌زاده اندواری، عالیه (۱۳۸۹). *حضور زن در جامعه از دیدگاه قرآن و روایات*. پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم، ۱(٦).
- رحمت‌آبادی، اعظم (۱۳۸٦). *فعالیت‌های علمی - اجتماعی زنان خاندان اهل بیت(ع)*. بانوان شیعه، ٤(۲)، ۸۷-۱۰٦.
- سازمان بسیج جامعه زنان کشور (۱۳۹۲). *منشور زن مسلمان تراز انقلاب اسلامی*.
- شیخ‌زاده، محمد؛ عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن (۱۳۹۰). *تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی*. اندیشه مدیریت راهبردی، ۵(۲)، ۱۵۱-۱۹۸.
- صلح میرزایی، سعید (۱۳۹۵). *بانوی تراز در گفتمان امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای*. تهران: اندیشه صادق.
- طاهری‌نیا، احمد (۱۳۸۵). *زن و کیفیت حضور او در اجتماع از منظر قرآن*. معرفت، ۱۵(۸)، ۷٦-۸۳.
- عیوضی، محمدرحیم؛ کریمی، غلامرضا (۱۳۹۰). *مشارکت اجتماعی زنان؛ رویکردی اسلامی*. دانش سیاسی، ۷(۲)، ۱۳۳-۱٦٦.
- مبینی مقدس، مجید؛ عبدسرمدی، نرگس؛ خانمحمدی، کریم؛ هاشمیان، سیدمحمدحسین (۱۳۹۹). *الگوی تحلیلی فعالیت اجتماعی زنان در انقلاب اسلامی با تأکید بر دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای*. نشریه علمی دانش سیاسی، ۱٦(۲).
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱٤۰۳). *بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار(ع)*. بیروت: دار احیاء التراث العربی. (نشر اثر اصلی ۱۱۱۰)
- محسنی‌تبریزی، علیرضا؛ عباسی‌قادی، مجتبی (۱۳۹۳). *تبیین و مقایسه مشارکت اجتماعی جوانان در دو جامعه ایران و تاجیکستان*. جامعه‌شناسی ایران، ۱۵(۳).
- هارت، رابرت (۱۳۸۰). *مشارکت کودکان و نوجوانان از پذیرش صوری تا شهروندی واقعی*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

- هدایت نیا، فرج‌الله (۱۳۹۵). *الگوی سوم؛ الگوی رفتاری زن در خانواده و جامعه*. تهران، لشکر فرشتگان.
- یوسفی، سحر؛ مفتح، محمدهادی (۱۳۹٤). *فعالیت اجتماعی زنان در آرای مفسرین فریقین*. پژوهش‌های تفسیر تطبیقی، ۱(۲)، ۹۹-۱۱۸.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی